

АНТРОПОГЕНОВІ ДЕНУДАЦІЙНІ ПОВЕРХНІ ВИРІВНЮВАННЯ ЗАХІДНО-ПОДІЛЬСЬКОГО ГОРБОГІР'Я (ОПІЛЛЯ)

Рельєф Західно-Подільського горбогір'я (ЗПГ) здавна привертає до себе увагу дослідників. Йому присвятили свої праці В.Тейсейр (W. Teisseure, 1894), Я. Чижевський (J. Czyzewski, 1925), К. Геренчук (1956), І. Гофштейн (1979), П. Цись (1962), І. Ковальчук (1997) та інші вчені.

В. Тейсейр [12] виділив в рельєфі Опілля декілька прямолінійних горбистих гряд, витягнутих з північного заходу на південний схід. Дві головні з них він назвав Перемишлянсько-Чернелицьким і Бібрка-Миколаївським "хребтами", вважаючи їх тектонічними утвореннями. Я. Чижевський [11] провів поділ Опілля за відносними висотами. К.І. Геренчук [3] пояснював східчастість межиріч, що властива західній частині Опілля, наявністю східчастих скидів і флексур у смузі переходу платформи в Передкарпатський передовий прогин. П.М. Цись [10], враховуючи деякі відміни в геологічній будові і морфології, поділив Опілля на три підрайони: 1) Власне Опілля, 2) Придністровське Опілля, 3) Південно-Опільська хвиляста височина. Проте ряд питань цього геолого-геоморфологічного феномена залишилися нез'ясованими до наших днів. Серед них і питання про наявність поверхонь вирівнювання, які добре відомі у Прикарпатті [4,5,7,8], виявлені на Малому Поліссі [2] та на північному краї Подільської височини [1], але зовсім не вивчені на Західно-Подільському горбогір'ї, що розташоване між названими регіонами. Існує думка [5], що тут вони відсутні, що видається нам мало ймовірним.

З метою вирішення цього питання нами проведено цілий комплекс польових і камеральних досліджень (збудовано карту глибини розчленування поверхні, карту найвищих денудаційних рівнів, які опубліковані раніше [1,2], ряд топографічних профілів за великомасштабними картами впоперек гряд з південного заходу на північний схід та здійснено польові дослідження як на окремих ключових ділянках, так і на всій території регіону в цілому).

Проведені нами дослідження свідчать, що на Західно-Подільському горбогір'ї (ЗПГ) антропогенів денудаційні поверхні вирівнювання мають повсюдне поширення і відносяться до трьох головних рівнів: нижнього, середнього і верхнього. Вони здебільшого деструктурні, оскільки зрізають породи різного віку, літологічного складу й міцності. Однак у деяких місцях, на обмежених ділянках, денудаційні поверхні збігаються з покрівлею найтвердіших порід, відображаючи умови їх залягання. Слід зауважити, що структурні елементи характерні в основному лише для верхньої денудаційної поверхні.

Денудаційні поверхні вирівнювання простягаються у вигляді паралельних між собою східчасто розміщених смуг і створюють хвилясті пасма-вододіли між окремими долинами. Вони завжди полого нахилені до базисів ерозії, утворюючи, як правило, чіткі уступи до нижніх рівнів (Рис. 1).

Нижня денудаційна поверхня вирівнювання займає найнижчу частину ЗПГ. Вона полого нахилена до заплав сучасних річок і утворює з ними терасоподібний уступ висотою 3-5 м і більше, збігаючись з рівнями перших надзаплавних (пізньоплейстоценових) терас річок регіону. Абсолютні позначки цієї поверхні коливаються (табл. 1) в межах від 218-220 м у південно-західній частині ЗПГ (в долині Дністра) до 260-270 м у північно-східній (в межах Перемишлянсько-Чернелицького кряжу) та Тернопільського плато. Середня її висота – 248-253 м.

Нижня денудаційна поверхня вирівнювання побудована переважно верхньокрейдовими вапняками і мергелями, юрськими доломітизованими вапняками та нижньодевонськими пісковиками й аргілітами, часто покритими різнозернистими пісковиками, гравієм та іноді

шарами торфу. Однією з характерних рис цієї поверхні є те, що вона позбавлена лесового покриву. Ця особливість, а також збіг з рівнями перших надзаплавних терас річок дають підстави стверджувати, що нижня денудаційна поверхня вирівнювання формувалась протягом пізнього плейстоцену (в'юрму), тобто є верхньоплейстоценовою.

Рис. 1. Антропогенні денудаційні поверхні вирівнювання біля с. Кур'яни Бережанського району

На більшій частині досліджуваної території в умовах підвищеного суходолу на нижній денудаційній поверхні нагромаджувалися лесовидні суглинки та суглинки. У долинах лівих приток Дністра (Гнилої Липи, Золотої Липи, Стрипи) – піски дрібно- та середньозернисті, у долині Дністра – з галькою.

Таблиця 1

Гісометричне розташування антропогенних денудаційних поверхонь вирівнювання у підрайонах Західно-Подільського горбогір'я (Опілля)

Підрайон	Абсолютні позначки поверхонь вирівнювання, м		
	Нижня	Середня	Верхня
Придністровське Опілля	216 - 218	246 - 248	263 – 267
Південно-Опільська хвиляста рівнина	262 - 269	305 - 311	343 – 345
Власне Опілля	266 - 270	333 - 339	366 – 373
Середнє значення	248 -253	295 - 299	324 - 328

Середня денудаційна поверхня вирівнювання займає середню частину схилів гряд ЗПГ. Від нижньої її відділяє уступ висотою до 30 м, в деяких місцях він інтенсивно розчленований ярами.

Абсолютні позначки середньої поверхні вирівнювання коливаються від 246-248 м у південно-західній частині регіону у Придністров'ї до 333-339 м – у північно-східній (на власне Опілля). Середня її висота 295-299 м.

У ряді пунктів біля м. Рогатина ширина середньої поверхні вирівнювання досягає 3-5 км і більше. Вона слабо хвиляста, злегка нахилена до нижньої денудаційної поверхні від якої відділена уступом до 47 м (Рис. 2 а, б).

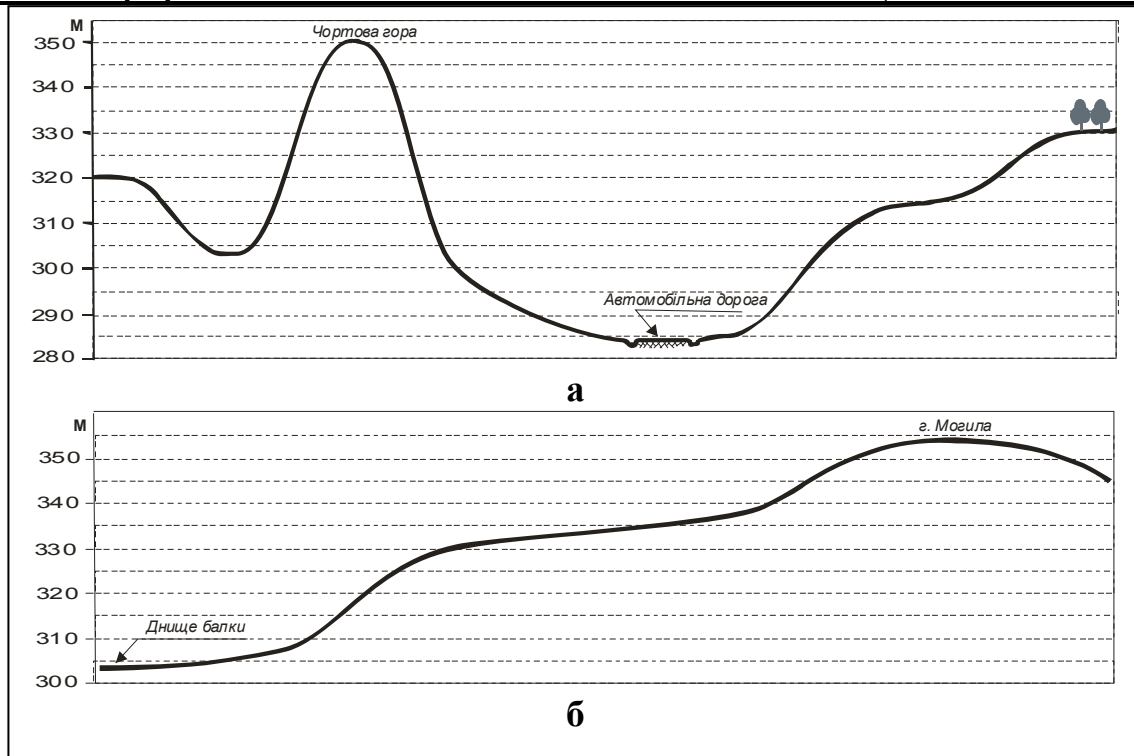

Рис. 2. Антропогенні денудаційні поверхні вирівнювання в районі м. Рогатина (а – біля Чортової гори, б – біля х. Загір'я)

Середня денудаційна поверхня вирівнювання майже повністю вироблена у верхньокрейдових породах. Лише у південно-західній частині регіону вона подекуди зрізає неогенові літотамнієві вапняки. Сліди неогену представлені також окремими уламками найбільш міцних порід (кварцові пісковики, були літотамнієвих вапняків тощо), які наявні як на верхньокрейдових мергелях, так і в складі горизонту грубоуламкового матеріалу ритмічно-шаруватих антропогенових утворень, приурочених до заглиблень у середній денудаційній поверхні вирівнювання. Завершення формування середньої денудаційної поверхні вирівнювання ймовірно слід пов'язувати з верхами середнього плейстоцену, оскільки на них, на сусідньому північному краї Подільської височини, розвинутий горохівський викопний ґрунтовий комплекс, що відповідає рис-в'юрмському (мікулинському) інтергляціалові [1].

На більшій частині досліджуваного регіону на відносно підвищених ділянках суходолу на середній денудаційній поверхні нагромаджувався щабнево-суглинистий матеріал, у Придністров'ї – від м. Миколаєва до гирла Золотої Липи – галечник. У багатьох пунктах знайдені сліди перигляціальних процесів – морозні клини, ознаки соліфлюкаційних процесів тощо.

Верхня денудаційна поверхня вирівнювання розміщена у підвершинній частині усіх горбів і гряд, але найкраще виражена в межах Перемишлянсько-Чернелицького кряжу. Її фрагменти здебільшого невеликі за площею, але чітко простежуються на всій території ЗПГ. Нерідко вони збігаються з вершинами останцевих гір (Чортова гора біля Рогатина, Касова гора біля с. Бовшева та ін.) абсолютні позначки верхньої денудаційної поверхні вирівнювання коливаються в широких межах і становлять у південно-західній частині регіону (Придністровське Опілля) 263-267 м, а у північно-східній частині (Власне Опілля з Перемишлянсько-Чернелицьким кряжем) – 366-373 м.

Верхню денудаційну поверхню вирівнювання характеризує наявність в її будові неогенових утворень (літотамнієвих вапняків, гіпсів), які різко зменшені в потужності (денудовані).

Від вершинної поверхні Перемишлянсько-Чернелицького кряжу верхня денудаційна поверхня відділяється чітким розчленованим уступом висотою до 48-50 м і більше. Чіткий розчленований уступ висотою до 30 м є і в напрямку середньої денудаційної поверхні вирівнювання. Верхня денудаційна поверхня вирівнювання очевидно формувалася протягом раннього плейстоцену.

Формування антропогенових денудаційних поверхонь вирівнювання викликане процесами педіпленізації в умовах нерівномірних неотектонічних піднять ЗПГ. Зростання ж абсолютних позначок денудаційних поверхонь з південного заходу на північних схід та з південного сходу на північний захід в межах Перемишлянсько-Чернелицького кряжу свідчить про те, що тектонічні підняття в його межах, а також на території, прилягаючої з півночі Гологоро-Кременецької гряди, були найбільшими.

Подальші дослідження антропогенових денудаційних поверхонь вирівнювання слід спрямовувати на поглиблення і деталізацію часу їх формування.

Дослідження поверхонь вирівнювання мають велике прикладне значення, оскільки на них розміщуються населені пункти, посівні площі, сінокоси та інші сільськогосподарські угіддя, дороги, різні будівельні об'єкти тощо.

Література:

1. *Богуцький А.Б., Свинко Й.М.* Антропогенові денудаційні поверхні вирівнювання північного краю Подільської височини // Доповіді АН УРСР. – Серія “Б”, 1975. - №6. – С. 483-486.
2. *Богуцький А.Б., Свинко Й.М.* Антропогенові денудаційні поверхні вирівнювання Малого Полісся // Доповіді АН УРСР. – Серія “Б”, 1980. - №5. – С. 5-8.
3. *Геренчук К.И.* Опыт неоморфологического анализа тектоники Прикарпатья // Изв. ВГО, 1956. – Т. 88. – Вып. 1.
4. *Гофштейн И.Д.* Неотектоника і морфогенез Верхнього Придністров'я. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 132 с.
5. *Гофштейн И.Д.* Неотектоника Западной Вольно-Подоллии. – К.: Наук. думка, 1979. – 156 с.
6. *Ковальчук І.П.* Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз. – Львів: Інститут Українознавства, 1997. – 440 с.
7. *Кравчук Я.С.* Поверхні вирівнювання центральної частини Українського Передкарпаття // Вісник Львів. ун-ту. – Сер. геогр., 1972. – Вип. 7. – С. 82-85.
8. *Кравчук Я.С.* Геоморфологія Передкарпаття. – Львів: Меркатор, 1999. – 188 с.
9. *Свинко Й., Дем'янчук П.* Неотектоніка і рельєф Західно-Подільського горбогір'я // Наук. записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. - Серія: географія. – № 1 (7) – Тернопіль, 2001. – С. 17-25.
10. *Цись П.М.* Геоморфологія УРСР. – Львів: ЛДУ, 1962. – С.135-140.
11. *Czyzewski J.* Podział Opola na podstawie wysokosci względnych // Poklosie Geograficzne. – Lwow, 1925. – S. 1-12.
12. *Teisseire W.* Ogulne stosunki ksztaltowe I genetyczne wyzyuny wschoolnigalicyyiskiey // Sprawozd. Komisji fizyogr. – Krakow, 1894. – Т.29.

Summary:

P. Demyanchuk, Yosyp Svyanko. ANTHROPOGENIC DENUDATION SURFACE ALIGNMENT OF THE WESTERN-PODILLYA HILLS.

Describe anthropogenic denudation surface alignment of the Western-Podillya hills: below – upperpleistocene, average -mediumpleistocene, upper - belowpleistocene.

УДК 551.4 (477.8)

Тетяна ПАВЛОВСЬКА

РІЧКОВІ ЛАНДШАФТИ БАСЕЙНУ ГОРИНИ: МІНЛИВІСТЬ У ЧАСІ ТА ПРОСТОРІ

Актуальність проблеми. Уже аксіомою є той факт, що у сучасному світі загострюється проблема взаємовідносин природи і суспільства. Інтенсифікація господарської діяльності призводить до зміни різних за стійкістю компонентів природного середовища: рослинного покриву, тваринного світу, поверхневих і ґрунтових вод, літогенного субстрату і ландшафту